

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı 35 • Aralık December 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut648>

Araştırma Makalesi / Research Article

Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Doğum Travması ve Anne Rahmine Dönüş Arzusu

Birth Trauma and the Desire to Return to the Mother's Womb in Tevfik Fikret's Poems

Öz

Psikanaliz biliminin kurucu isimlerinden Sigmund Freud'un insan davranış ve tutumlarını çözümlemek için bilinç dışını Oedipus kompleksinin merkezinde ortaya çıkarma çabası, insanın ben'in ya da kişilik yapısının anne ve baba ilişkileri çerçevesinde şekillendiği görüşü ile sonuçlanır. Freud'un bu görüşünden hareket etmekle birlikte farklı yaklaşımlarda bulunan öğrencileri arasında Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Sandor Ferenczi ve Otto Rank gibi psikanalistler bulunmaktadır. Söz konusu öğrenciler içinde Otto Rank'ın (1884-1939) insanın dünyada çektiği sıkıntı, endişe, mutsuzluk, özlem ve ölüme istediği gibi duygularını, doğum anına bağlamasına yönelik olarak yazdığı *Doğum Travması* (1924) adlı kitabı, Freud'un düşüncelerinden ayrılmasına neden olur. Otto Rank, Freud'un insan davranışlarını incelerken çocukluk dönemi ile ilişkilendirmesine karşılık, insanın dünyaya gelmeden güvenli ve korunaklı bir mekân olan anne rahmindeki yaşamını ve bu yaşamın doğum anıyla bozulmasını öne çıkarır. Rank için insanın teselliye sessiz ve huzurlu bir mekân ya da bir nesnede arayışı, anne rahmine duyulan özlemi çağırıştır. Otto Rank'ın ileri sürdüğü doğum travması birçok sanat eserinin bu noktada incelenmesini görünür kılmıştır. Servet-i Fünûn sanatçıları içinde yer alan Tevfik Fikret'in (1867-1915) gerek yaşamında gerekse de şiirlerinde doğum travmasının izlerini ve bu travmadan kurtulmak için anne rahmine dönüş arzusunun yansımaları görmek mümkündür. On iki yaşında annesini kaybeden Fikret, daha çocukken evlerinde bulunan bir odayı kendi zevkine göre döşeyerek ve orada uzun uzun kalarak bir sığınma ihtiyacı içinde olduğunu dikkate sunar. Tevfik Fikret'in insanlardan kaçmasını ve yalnızlığı tercih etmesini açığa çıkarma şekli olan mekâna sığınma arzusu, ileri yaşlarında Aşiyân adını verdiği eviyle somut bir görünüm arz eder. Eliyle çizimini yaptığı ve her detayını düşündüğü Aşiyân, anneye dönüş arzusunun yansıması biçiminde yorumlanabilir. Bu çalışmada, Fikret'in anne rahmine duyduğu özlemi açığa çıkarma durumu, şiirlerinde doğadaki belli nesnelere yönelme ve muhayyeli mekânlar kurgulaması ile ortaya konmuştur. Deniz, göl, ağaç ve gökyüzü gibi unsurların anne rahmindeki güven ve huzuru yansıttığı, cennet imgesine de gönderme yaptığı çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Sigmund Freud, Otto Rank, Doğum Travması, Şiir, Tevfik Fikret.

Abstract

Sigmund Freud, one of the founding figures of psychoanalysis, tried to uncover the unconscious at the center of the Oedipus complex in order to analyze human behavior and attitudes, resulting in the view that the human ego or personality structure is shaped within the framework of mother-father relationships. Among Freud's students who acted on this view but had different approaches were psychoanalysts such as Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Sandor Ferenczi and Otto Rank. Among these students, Otto Rank's (1884-1939) book *Birth Trauma* (1924), which he wrote in order to relate the feelings of distress, anxiety, unhappiness, longing and the desire to die that humans experience in the world to the moment of birth, caused him to diverge from Freud's ideas. While Freud associated human behavior with childhood, Otto Rank emphasized the human's life in the womb, which is a safe and protected place before coming into the world, and the disruption of this life with the moment of birth. For Rank, a person's search for solace in a quiet and peaceful place or object evokes a longing for the mother's womb. The birth trauma suggested by Otto Rank has made many works of art visible to be examined at this point. It is possible to see the traces of birth trauma and the reflection of the desire to return to the mother's womb in order to escape this trauma in both the life and poems of Tevfik Fikret (1867-1915), one of the Servet-i Fünûn artists. Fikret, who lost his mother at the age of twelve, presents his need for refuge by decorating a room in their house according to his own taste and staying there for a long time while he was still a child. Tevfik Fikret's desire to seek refuge in space, which is a way of revealing his escape from people and his preference for solitude, presents a concrete appearance in his house, which he named Aşiyân in his later years. Aşiyân, which he drew by hand and thought about in every detail, can be interpreted as a reflection of his desire to return to his mother. In this study, Fikret's revealing of his longing for his mother's womb is revealed by his turning to certain objects in nature and constructing imaginary places in his poems. It is inferred that elements such as the sea, lake, tree and sky reflect the security and peace in the mother's womb and also refer to the image of heaven.

Keywords: Psychoanalysis, Sigmund Freud, Otto Rank, Birth Trauma, Poetry, Tevfik Fikret.

Nilüfer İlhan*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Prof. Dr.

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat-

Fakültesi, Yozgat/Türkiye

Elmek: nilufer.ilhan@bozok.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6343-2220

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 19.12.2024

Kabul Tarihi: 28.12.2024

E-yayın Tarihi: 31.12.2024

Atıf / Citation:

İlhan, N. (2024). Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Doğum Travması ve Anne Rahmine Dönüş Arzusu. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (35), s.1-17.

Giriş

Psikanaliz biliminin kurucu ismi olarak bilinen Sigmund Freud'un (1856-1939), modern insanın tutum ve davranışlarını çözümlemek için keşfettiği; arzu edilen, bastırılan ve susturulan duyguların gizli yeri şeklinde tanımladığı bilinç dışını ortaya çıkarması, insanın kişilik yapısını çocuklukla ilişkilendirmesiyle sonuçlanır. Freud, bilinç dışını açığa çıkardığını ileri sürdüğü rüyalar ve düşleri de çocukluk üzerinden yorumlayarak "otantik gerçekliği" (Tura, 2012: 110) ve "nevrotik davranışların temelini" çocukluk dönemine bağlar. Freud, bilinç dışının yapılanmasını çocukluk dönemi üzerinden analiz ederken mitolojide baskı, rekabet, arzu, kıskançlık ve cinselliğe karşılık gelen, anne-baba-çocuk ilişkisine dayanan Oedipus Kompleksi'nden hareket eder. Freud'un nevrozların çekirdeği olarak gördüğü Oedipus Kompleksi, erkek çocuğun küçük yaşta annesini babasından kıskanması, babayı kendine rakip olarak görüp onu öldürmek istemesi ve annesine karşı cinsel bir arzu beslemesine dayanır. Freud'un insan tutum ve davranışlarını bilinç dışı ile açıklamaya çalışması ve Oedipus Kompleksi'ni merkezî bir yere koyması, psikanaliz alanında öncü bir rol oynar. Bu noktada Freud'un görüşlerinden etkilenen öğrencileri arasında Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Sandor Ferenczi ve Otto Rank gibi psikanalistler gelir. Söz konusu isimler, Freud'un görüşlerinden etkilenmekle birlikte, insan tutum ve davranışları ile kişiliğin oluşumunu çocukluk döneminden ve cinsellikten çıkarıp insanın henüz dünyaya gelmeden yani anne rahmindeyken bilinç dışının yapılandığı görüşünü ortaya atarlar. İnsanın endişe, kaygı, mutsuzluk ve umutsuzluk hâllerinin doğum anında açığa çıktığını ileri sürerler. Buna karşılık psikanalizde doğumun, travmaya ve endişeye neden olduğuna dair ilk görüş bildiren isim olarak da Freud öne çıkar.

Freud, *Düşlerin Yorumu* adlı eserinde modern insanın duyduğu sıkıntı ve endişe gibi duygu durumlarını doğum anına bağlar: "Doğum eylemi anksiyetenin ilk deneyimidir. Böylece anksiyete duygusunun kaynağını ve prototipini oluşturur" (1996: 131) diyerek insanın bilinç dışının doğumla yapılandığını belirtir. Buna karşılık Freud, sonraki yıllarda yazdığı *Endişe* isimli kitabında, "Bence her endişe patlayışında zihinde meydana gelen etki, doğum olayının bir tekrarı gibidir" (1977: 19) şeklinde bir cümle kursa da Otto Rank'ın *Doğum Travması* üzerine ileri sürdüğü görüşlerine karşı çıkarak bebeğin doğum anında yaşadığı sıkıntıyı hatırlayamayacağını ve genel hisler dışında duygulanmalara maruz kalamayacağını dile getirmekle öğrencisinin düşüncelerine katılmadığını gösterir. Freud, çalışmalarında insandaki kaygı ve endişe durumunu incelemeye devam ederken, insanın kendini güvende ve evinde hissetmediği, korku duyduğu anlara işaret eden "tekinsizlik" gibi bir kavramı ortaya atar. Almanca "unheimliche"den Türkçe'ye çevrilen tekinsizlik, Freud'un E.T.A. Hofmann'a ait bir öyküden hareketle modern insanın kaygı ve korkularını açıklamak için ortaya attığı "eve ait olmayan", "bilinmeyen" ve "güvenilmeyen" anlamlarına (Jentsch, 2019: 35-37) sahip bir kavramdır. Tekinsizlik; bilinmeyen ve alışık olunmayan durum, olay ve mekân karşısında duyulan korku ve endişe hâlidir. Düzenin bozulması ve bilinenin dışına çıkılmasıdır. Aslında tekinsizlik kavramı, güvenli ve korunaklı bir yer olan anne rahminden çıkan insanın, dünyada kendini güvenli ve korunaklı hissetmemesine işaret eder. İnsan için dünya artık, evsizliğin ve yersiz-yurtsuzluğun mekânına dönüşür: "Dolayısıyla bu temel kaybı yaşamış olan insan, hiçbir zaman kendini tam olarak evde hissetmeyecektir ve tekinsizlik halinde beliren evsizliğe karşı daima hassas olacaktır. Yani insan, evsiz ve yurtsuzdur ve daima kendisini evde hissettirecek bir yer-yuva

bulma çabasıdır. Nitekim felsefe dünyasında Heidegger ve Levinas gibi düşünürler de bu konuyu eserlerinde ele almıştır ve özellikle varoluşçu felsefedeki varoluşsal kaygı ve “fırlatılmışlık” (Geworfenheit) kavramları da tekinsizlik\evsizlik ile yakından ilgilidir” (Deniz, 2020: 16). Nitekim varoluş felsefesinde, insanın ilk doğum travmasını, Tanrı ile olan bağların kopması oluşturur. Tanrı; cennetten çıkardığı insanı, bilinmeyen, yabancı ve tekinsiz bir yer olan dünyaya atar/fırlatır ve onu seçimleriyle baş başa bırakır.

Tıp eğitimi almayan ancak Freud’un fikirlerinden etkilenecek psikanalize ilgi duyan psikoterapist Otto Rank (1884-1939), bilinç dışının doğum anında çekilen acıyla şekillendiğini ve insanın da yaşam boyunca anne rahmine özlem duyduğunu ileri sürerek teorisini oluşturur. Bu noktada yazdığı *Doğum Travması* (1924), Freud’un görüşlerinden ayrılmasına hatta “ortodoks psikiyatri” çevresinden dışlanmasına neden olur. Freud’un bilinç dışının doğumdan sonra oluşmaya başladığı, Oedipus Kompleksi çerçevesinde yapılandığı ve babanın merkezî rol aldığı görüşlerine karşılık, Rank’ın doğum öncesi üzerinde durduğu, anne rahminde güvende yaşayan bebeğe odaklandığı ve doğumla birlikte bu güvenli alanı kaybederek sıkıntı ve acıyla karşı karşıya geldiğini öne sürdüğü düşünceleri görülür. Rank, doğum öncesinde bebeğin anne rahminde güvenli, uyumlu ve huzurlu şekilde yaşadığının altını çizerek anne ile olan birlik ve bütünlüğü açığa çıkarır. Bebeğin hazza dayalı anne rahminde sürdüğü bu yaşam, “çabasız bir varoluşa” ve “mutlak bir mutluluğa” işaret eden cenneti çağırıştır. Cennetin sonsuz nimetini, çeşitli su kaynağını, dingin ve sessiz bir yer olmasını; bebeğin suyun içine yaşadığı, göbek bağıyla beslendiği, günahattan ve kötülükten uzak olduğu anne rahmiyle ilişkilendirmek mümkündür. Rank için cenneti anımsatan bu yerden ayrılma ya da ilk kaygıya ve anksiyeteye neden olan süreç ise doğumla birlikte başlar. Çünkü anne rahminde suyun (amniyon sıvısı) içinde rahatça hareket eden bebek, rahimden doğum kanalına doğru geldiği anda, fiziksel bir sıkışma yaşayacak ve doğduğunda ciğerlerine hava girecektir. Bu sıkışma ve hava girme durumu bebeğin bilinç dışına taşınacak, ilerde güvenli ve huzurlu bir yerden ayrıldığında tekrar o anı anımsanmasına, kaygı duymasına, travma yaşamasına ve acı çekmesine neden olacaktır. Rank, bebeğin doğumla birlikte anne rahmiyle olan bütünlüklü ve uyumlu ilişkisinin sonlanmasını, cennette yasak meyvenin dalından koparılmasıyla ilişkilendirerek doğum olayını aslında insana verilmiş bir ceza olarak görür (Rank, 2001: 103). Buna karşılık doğum travması, bir ceza gibi algılsa da bebeğin/insanın, bağımlı bir ilişki kurduğu anneden ayrılmasının ve birey olmasının da yolunu açar. İnsan yavrusu; annesi dışında ilişki kurabileceği ve toplumsallaşabileceği başka kişilerin de var olduğunu görür, boşluğu “ikame nesneleri” ile doldurmaya çalışır. Doğduktan sonra ılık suyla yıkanması, kundağa sarılması ve beşiğe yatırılması rahmin ikamesi olarak yer alır. Sonrasında annesinin memesini, parmağını, emziği ve biberonu emmesi, battaniyeye sarılıp yatması, oyuncakla oynaması ikame ya da arzu nesnelerinin devamı şeklinde görülebilir.

Doğumun bilinç dışına taşınan ilk travma olmasını ileri süren Rank için insan, yaşamının ileri dönemlerinde bu travmayı çeşitli şekillerde hatırlayacak ya da baş etmenin ve “bu nostaljik yere” tekrar gitmenin yolunu arayacaktır. Nitekim, karanlık bir odada tek başına bırakıldığı anda doğum kanalından geçişini hatırlaması, yerini tekinsiz ve güvensiz bulması travmanın yüzeye çıkışı olarak yorumlanabilir. Anne rahminde karanlığın güvenli ve huzurlu ortamında yaşamasına rağmen, doğduktan sonra

karanlığı ürkütücü ve huzursuz bulması, yalnız kalmasının verdiği tedirginlikten kaynaklanır. Onun için karanlık, dünyaya gözleri açtığı anda bilinen ve tanıdık olunan "evin" dışına çıkmaktır. "Evin" dışına çıkma hâli, ileri yaşlarda, kapalı yer korkusu (klostrofobi), tünelden geçiş sırasında yaşadığı kaygı ve çeşitli büyüklükte, tüylü ve yırtıcı hayvanlar karşısında verdiği tepkiyle de kendini görünür kılar (Rank, 2001: 32-34). İnsan için bilinmezliğin, gizemin, fizikî bitişin başat bir durumu olan ölüm de doğum travmasının açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Buna karşılık Rank, ölümün anne rahmine dönüşü anımsattığını ileri sürmekle ölüme ikircikli bir yaklaşımda bulunur. Bu dünyada ölümle birlikte derdi, kaygısı ve çilesi biten insanın mezarının kazılmasını, tabuta konulmasını ve toprağa gömülmesi gibi cenaze törenlerini anne rahmine dönüş olarak yorumlar (Rank, 2001: 41).

Rank, doğum travmasını bastırmanın ve anne rahmine dönüşün diğer bir şekli olarak da uykuyu görür. Onun için gece uyuyan insanın; yaşadığı an ve zamanla bağını koparması, kendi iç dünyasına çekilmesi, cenin pozisyonunu alması ve üzerine örtüyü örtmesi (amniyon sıvısı) gibi durumlar, anne rahminde yaşadığı anlar ile örtüşür. Gündüz çıkan insanlara ısı ve ışık veren güneşin de karanlığa gömülmesi, ayın ise her ay kendini döngüsel şekilde tamamlaması, anneyi anımsatacak doğa unsurları olarak yer alır. Uzak Doğu inançlarının yoga ve benzeri meditasyon durumlarında insanın sessiz ve sakin yerde hareketsiz kalması, kimi kez cenin pozisyonu alması, kimi kez de salınarak ve titreyerek hazzın doruğuna odaklandığı Nirvana'ya ulaşma istediği anne rahmine dönüşle ilişkilendirilebilir: "Bütün bu alıştırmalarda hedef Nirvana'dır, yani haz dolu hiçlik, anne rahmindeki durum. Sadece Schopenhauere'in yarı metafizik istenç kavramı buna geri dönmeyi hâlâ arzulayabiliyor. Oraya götüren yol da analitik yolun bir benzeridir: cenininkine yaklaşan bir duruma doğru kendinden geçerek sürdürülen meditasyon. Sonucu da Alexander'ın açıklamasına göre, rahim içi durumu hatırlamanın giderek gerçekten mümkün olmasıdır" (Rank, 2001: 108). Rank'a göre din ve inancın yanı sıra tekrar geldiği yere dönme peşinde olan insanın sığındığı, muhayyilesiyle zamanı ve mekânı aştığı, ilksel hazzı deneyimlediği alan olarak sanat da öne çıkar. Sanatçının, sanat eseri yoluyla kendini sürekli yenilemesi, kadının doğurarak yenilenmesi ile benzerlik taşır. Testi, vazo, çanak ve çömlek gibi eserler yapması, özlem duyduğu ilk evin/anne rahminin ikamesine karşılık gelir. Zamanla sanat eserinde bir ustalığı temsil eden resmin de Meryem Ana ile çocuk İsa figürüne yer vermesi ve bakan kişiler de haz uyandırması, özlenen sembiyotik/ortak yaşamın gün yüzüne çıkmasından kaynaklanır.

Rank, insanın doğum travmasıyla baş etmesinin, ilk ayrılığın üstesinden gelmesinin ve anne rahmine dönüşünün diğer bir yolu olarak da erkeğin kadınla kurduğu cinsel birlikteliği ileri sürer. Erkek, bilinçdışında yer edinen rahimden çıkma olayını, cinsel birliktelik yaşadığı kadınla tekrar anımsar. Cinsel birliktelikle anne ile kurduğu ilk bütünsel ve tamlık hâline yeniden döner, bilinç dışında yer edinen hazzı yeniden yakalar: "Cinsel birleşmede kadın, annenin bir ikamesidir ve cinsel birleşme de böylece anneye giriş düşüncesinin haz dolu bir dönüştürülmesidir" (Öztürk, 2004: 23). Mitolojide erkek ve kadının aynı bedende yaratılıp sonradan ayrılmasının ardından erkeğin kadını, kadının erkeği arama hâline karşılık gelen platonik aşk olarak tanımlanan durum ise bilinç dışında yer edinen doğum travmasının oluşturduğu hâlin üstesinden gelmeye işaret eder. Böylece aşk ve cinsellikle, kadın ve erkek gibi iki farklı

cins, ruhen ve bedenen bir araya gelip anne rahminde sağlanan bütünlüğü ve tamlığı yakalamak ister.

Freud'un ve Rank'ın doğum travması görüşlerinden etkilenen ve Budapeşte Okulu isimleri arasında yer alan Sandor Ferenczi, insanın dünyaya geldikten sonra ilk geçmişine dönmeyi arzuladığını belirtmekle doğum öncesine gönderme yapar. Anne rahmine geri dönme istediğini insanın denize kavuşması olarak yorumlayarak rahim ile deniz arasında ilişki kurar. Ferenczi'ye göre anne rahminde amniyon sıvısı içinde yaşayan ya da yüzen bebeğin bilinç dışı su ile şekillenmeye başlar. Su, yaşamın ilksel nesnesini oluşturur. Bu nedenle bilinç dışında yer edinen su, besleyici ve koruyucu özelliği ile denizle özdeşleşir. Ferenczi, *Psikanaliz Açısından Cinsel Yaşamın Kökenleri* isimli kitabında “[bu] yeniden kurtuluş, aynı zamanda içinde besleyici maddeler bulunan ıslak bir ortamda gerçekleşecektir; bunun bir diğer anlamı, sudaki yaşamı, ıslak ve besin bakımından zengin ana karnında yeniden gerçekleştirmektir. Kaç kez gerekli görülen simgenin yer değiştirmesine göre, demek ki anne, gerçekte denizin simgesidir ya da onun yerini kısmen alır, tersi geçerli değildir” (2013: 73) diyerek deniz ile anne rahmi arasında ortaklık kurar. Her ikisi de içine aldığı canlı/canlılar için yaşam kaynağıdır. Anne rahminin ve denizin kuruması ise canlılığın sona ermesi anlamına gelir. Anne rahminin kuruması, bebeğin doğumuyla gerçekleşir. Bebek, su içinde yaşadığı/yüzdüğü yaşamından doğumla birlikte ayrılır. Bebeğin, ciğerlerine su değil de hava girmeye başladıkça canı acır, ağlar ve fiziksel bir gerginlik yaşar. Bu bağlamda Ferenczi, “soyoluşsal” ismini verdiği kavramla insanın kökenini denize bağlar.

Besleyicilik ve ıslaklık gibi ortak özelliklerden hareket ederek deniz ile anneyi birleştiren Ferenczi'nin doğum travmasını aşmanın diğer bir yolu olarak cinsel birlikteliği öne sürmesi Rank'ın görüşlerinden etkilendiği gösterir. Ferenczi, cinsel birliktelik sırasında erkeğin salgıladığı sıvının onu hem gerilimden kurtardığını hem de anne rahmine ve denize kavuşturduğunu ileri sürer. Erkeğin yaşadığı gerilimi, bebeğin doğum anında yaşadığı acı ve sıkıntı ile eşleştirir. Ancak gerilimin bitmesinin ardından psikolojik bir rahatlamanın olduğunu da söyler. Bu durumu “biyeyoluşsal” ismini verdiği kavramla tanımlayarak erkeğin anne karnında yaşadığı hazzın tekrarı gibi düşünür. Ferenczi için denize girmek ve cinsel birliktelikle sağlanan haz, düş kurmak ve uyumak sırasında da devam ederek anne rahmini çağırıştırır. Düş ve uykunun insanı bulunduğu an ve zamandan koparıp psikolojik ve fiziksel bir rahatlama sağlaması, anne rahminde sağlanan hazzın yansıması şeklinde yorumlanabilir. Anne rahminde yaşayan bebek ile uyuyan insan, yaşamın en dingin hâlini yakalar: “[i]lk uyku demek elden geldiği kadar dış uyarılardan korunacak şekilde anne karnındaki durumu yeniden oluşturmaktır. Büyük bir olasılıkla bu uykunun şu biyolojik işlevi vardır. Dışarıdan rahatsız edilmeden enerjinin tümünü büyüme ve canlanma süreci üzerinde yoğunlaştırmaktır” (Ferenczi 2014: 21-22). Doğumla birlikte ciğerlerine hava dolan ve ağlayan bebek ancak uyuduğu zaman rahatlar, yetişkin insan ise yorulduğu, sıkıldığı ve üzüldüğü anın üstesinden gelmek ya da unutmak için uykuya dalar. Anne rahmi ve uyku sırasından insan; “narsistik yalnızlığa” sahip varlıklar olarak dış dünyaya kapalıdır ve çaba harcamadan besinini alır.

Freud'un insan kişiliğinin oluşmasını ilk çocukluk dönemiyle ilişkilendirmesinden etkilenen Jacques Lacan'ın insanın dünyaya geldikten sonra arzu nesnesini arama ihtiyacından söz etmesi de doğum travmasına bağlanabilir. Lacan, ayna adını verdiği 6-18 aylık dönemde çocuğun kendisini anneyle bütünleştirmesini dile

getirerek çocuğun anne rahminde kurulan sembiyotik yaşamı devam ettirmek istemesine işaret eder. Çocuğun kendini annenin bir parçası olarak görmesi, doğumla birlikte gelen yabancılaşmanın, kaygının ve sıkıntının üstesinden gelmesinden başka bir şey değildir. Bu dönemde çocuk için annesi, bilinç dışında yer edinen ve haz alınan arzu nesnesine dönüşür. Annenin vereceği süt, sevgi ve ilgi; çocuğun arzuladığı nesne tarafından onaylandığını gösterir. Ancak, arzu nesnesini kendiyile bütünleştiren çocuğun aynaya baktığı anda, aynada yüzüne ve bedenine yabancılaşması; bebeğin bilinmeyen, tekinsiz ve yabancı bir dünyaya gözlerini açmasını çağırıştır. Lacan, bu ilk şaşkınlığın ardından çocuğun imgesel adını verdiği bir sürece geçerek yavaş yavaş kendi ben'ini tanımaya çalıştığını ve anneye kurduğu sembiyotik yaşamı geride bıraktığının altını çizer. Buna karşılık çocuğun bilinç dışında, haz aldığı ancak kaybettiği arzu nesnesinin eksikliği yer edinmeye başlar. Çocuk yaşamı boyunca eksikliğini hissettiği arzu nesnesine "object petit a"ya kavuşmayı ister: "Bu ilişkinin rahme dayanması ve elbette doğan her canlının bir daha buraya dönme olanağını yitirmesi; onu ulaşılamayan bir nesneye dönüştürmektedir" (Savaş, 2022: 296). Lacan için anne rahmine duyulan arzu ve özlem, insanın seçimlerini etkileyecek ve birey olmasının da yolunu açacaktır. Ona göre, anne rahminden sağlanan tamlik ve bütünlük imgesel adını verdiği ben ve kişiliğin oluşumu sırasında tekrar kurulmaya çalışılacaktır. Toplum, kişiliğini ve sonrasında kimliğini onayladıkça eksiklik ve yarımlik duygusu yavaş yavaş azalmaya başlayacaktır. Onaylanma arzusu, aidiyet duygusunu pekiştirecek ve insana doğum travmasının neden olduğu endişe, sıkıntı ve yabancılaşmanın önüne geçecektir. Onaylanma, acıktığında süt ihtiyacının annesi tarafından verilmesi, sevmeye ve sevilme ihtiyacının ailesi tarafından sağlanması, toplumsal normlara göre inşa ettiği ben'in de toplum tarafından kabul edilmesi ile gerçekleşir. Tüm bu onaylanma süreçleri "göbek bağının kesilmesi ile birlikte kırılmış bir yumurta gibi ortalığa saçılan çocuğu toparlamaya" (İzmir, 2013: 170) ve bilinç dışında yer edinen hazzın ortaya çıkmasına katkıda bulunur.

Sonuç olarak Freud'un ortaya attığı ve Otto Rank'ın geliştirdiği doğum travmasını Erich Fromm ve Rollo May gibi psikanalist ve psikologlar da ele alır, sanatçıların eserleri ile bu travma arasında bağ kurmaya çalışırlar. Sanatçının toplumla uzlaşma sorunu yaşayarak odasına, evine ve tabiata sığınarak güvenli, korunaklı ve sessiz bir yer arama ihtiyacının doğum travmasıyla birlikte gelen endişe ve sıkıntının üstesinden gelme çabası olarak yorumlarlar. Bu noktada, Servet-i Fünûn sanatçıları içinde yer alan Tevfik Fikret'in çocukluğundan itibaren bir mekâna sığınması, toplumdan kendini yalıtımak istemesi, şiirlerinde de kaçış ve özlemi dile getirmesi anne rahmine dönüş arzusu içinde olduğunu gösterir.

Tevfik Fikret'te Anne Rahmine Dönüş Arzusu Olarak Mekânlar

Psikanalitik eleştiri yöntemi, sanatçının biyografisi ile eseri arasında yakın bir ilişkinin olduğu ve birbirini tamamladığını ortaya koyar. Bu noktada sanatçının eserlerinde üzerinde durduğu mekân ve nesnelerin anlaşılması için biyografik bilgiye ihtiyaç duyulur. Tevfik Fikret de hem mizacından hem de dönemin siyasi ve sosyal anlayışından kaynaklanan bir memnuniyetsizlikle "dünyaya fırlatılmışlığının" üstesinden gelmek için ütöpik yerler hayal ettiği kadar bu düşüncesini gerçekleştirmek için Aşyan adını verdiği eviyle, doğum travmasının baş etmenin yollarını arar. Hz. Yakup'un Kulübe-i Ahzan'a, Hölderlin'in kulübesine, W. Wolf'un odasına ve

Heidegger'in ormandaki evine sığınması; sıkıntılı, sancılı ve acılı durumları hafifletmenin bir yolu olarak görülmüşse aynı tutumun Fikret'te de karşılık bulduğu söylenebilir. Tevfik Fikret'in çocukluğu, anne ve babasının sevgi ve şefkat verdiği, şımarttığı bir ortamda geçer. Buna karşılık onun hassas ve melankolik mizacı, olumsuz bir durumda karşılaştığında, kendi içine çekilme ve bir mekâna/nesneye sığınma ihtiyacı, üç buçuk yaşındayken komşu kızına âşık olması sırasında ortaya çıkar (Kaplan, 1995: 66). Kız gittikten sonra ağlaması ve başını bir yastığın altına koyması, kayıp nesnenin eksikliğinden duyduğu acıyı, ikame nesneyle giderme çabasına işaret eder. Annesini on iki yaşında kaybetmesinin ardından kalabalıklar yerine iç dünyasını, yalnızlığı ve doğayı tercih eden bir Fikret ile karşılaşılır. İsmail Hikmet Ertaylan, Fikret'in gösterdiği bu davranış tutumları için "Fikret çocukluğundan beri uzlet ve sekinete meftun idi. Mektepte de evde de aynı meftuniyeti gösterir, kendini sine-i huzuruna atacak sâkin bir köşe, sessiz bir bucak bulur: Şefkatinden ayrıldığı nine [anne] kucağını telâfiye çalışırdı. Kendini hakkiyle tanıyan arkadaşları mektep hayatında da yalnızlığı, tabiatla baş başa yaşamayı sevdiğini söylüyorlar" (1963: 10) diyerek bulunduğu ortamdan uzaklaşmasını, anne kucağına/rahmine sığınmayla ilişkilendirir. Fikret'in çocukluğunda kalabalıklardan kaçarak Aksaray'daki evlerinin harem bahçesinde bulunan küçük bir odaya özel eşyalarını taşıması ve burada uzun saatler kalarak zevk aldığı şiir yazmak, resim yapmak ve kitap okumak gibi eylemlerde bulunması, anne rahmine dönüşü arzularının somut örneği olarak yer alır. Bebek nasıl ki tüm yaşamdan kopuk olarak sessiz, sakin ve huzurlu bir mekân olan anne rahminde mutlak bir mutluluk ve mutlak bir haz alıyorsa benzerini de Fikret anne rahmini çağrıştıran odasında gerçekleştirir: "Fikret'in ilk uzlet sarayı Aksaray'daki evlerinin harem bahçesinde mini mini bir odaymış. Denilebilir ki Fikret sükûnetin hazzını, şiirin zevkini, aşkın ateşini, resmin füsununu, hakikatin büyüklüğünü, insanlığın ulviyetini, hâsılı kısaca kendini bütün mânasıyla "Fikret" yapan hasletlerin hepsini hepsini bu mini mini odacıkta, bu ilk uzlet-sarayında tatmıştır. Fikret; kendine mahsus ne var, ne yoksa, hepsini bu odacıkta toplar, onların harim-i şefkatinde, onların hale-i sohbetinde yaşardı. Kitapları, yazıları, resimleri, eğlenceleri, her şeyi orada, o odacıkta, o ilk "âşiyân" da idi. Fikret mektepten gelince soyunur, mini mini "âşiyân"ın sıcak, şefkatli kolları arasına kendini atardı" (Ertaylan, 1963: 12-13). Fikret'in ilerleyen yaşlarında devrin iktidar politikalarından ve sosyal ahlak anlayışından memnun olmaması; ondaki kaçma, sığınma ve özlem duygularını tekrar harekete geçirerek dağ başında bir ev yapma hayalini ona kurdurduğu gibi Servet-i Fünûn sanatkarları ile birlikte İstanbul'dan uzaklaşıp Yeni Zelanda ve Manisa'da da bir çiftlik kurma hayalini de kurdurmuştur. Ancak bu hayallerinin gerçekleşmemesinin ardından Rumeli Hisarı'nda (Bebek) bir ormanın içinde Aşiyân adını verdiği ve anne rahmiyle özdeşlik kurulacak olan ev yapar ve ölene kadar da orada yaşar. Devrin iktidarı tarafından sansür, izleme ve sürgüne gönderme gibi politikalar; onun yaşadığı çağda endişesini, sıkıntısını ve bunalımını artırarak adeta bir doğum travması yaşamasına neden olur. İstanbul onun için tekin olmayan, güvenli ve korunağını yitiren bir mekâna dönüşür. Bu bağlamda Aşiyân, doğum travması yaşayan bir bebeğin tekrar anne rahmine dönüşünü simgeler niteliktedir. Evin planından, duvardaki resimlere ve eşyalara kadar her detay Fikret'in zevki ve beğenisiyle oluşur (Ayvazoğlu, 2020: 340). Aşiyân'ın yeşillikler içinde ve boğaz manzaralı olması, sessiz, sakin ve herkesten uzakta bir yere inşa edilmesi, anne rahminin ilk örneğini sergileyen cenneti çağrıştıır. Fikret'in dönemin siyasi iktidarıyla anlaşılamayan mizacı ve toplumla örtüşmeyen ahlak anlayışı, onun uyum sorununu

kaçınılmaz kılar. Toplumsal normlar ve yasaların dışında kalan Fikret'in kendi benliğini onaylama durumu, Aşiyân'da yaşamasıyla görünürlük kazanır. Fikret, Lacan'ın ayna evresinden çıkan çocuğun yaşadığı yabancılaşmanın üstesinden kendi aynası olarak gördüğü Aşiyân'la gelmeye çalışır. Fikret için Aşiyân, burada bulunan her nesnede kendi benliğini gördüğü bir ayna işlevinde bulunarak çocuğun toplumsal normlar ile henüz karşılaşmadığı dönemi anımsatır. Nitekim Sorel Teber, Fikret için "kendisine dinsel, toplumsal güçlerin, otoritenin denetleyemeyeceği, dolaylı ya da dolaysız ulaşamayacağı, bir yere çekilme isteğiyle görece güvenceli bir ortam sağladığı [Aşiyân'a sığındığından]" (2002: 55) söz ederek en güvenli ve korunaklı mekân olan anne rahmine dönüş arzusunun göndermede bulunur. Fikret, anne rahminin ikame mekânı olarak gördüğü Aşiyân'a, öldükten sonra gömülmeyi de vasiyet ederek yine anne rahmiyle özdeşleşen mezarı, buraya taşımak istediğini gösterir.

Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Doğum Travması ve Anne Rahmine Dönüş Arzusu

Tevfik Fikret'in hassas ve kırılgan mizacı ile dönemin siyasi ve sosyal yapısının uyusamamasının onda oluşturduğu, gerginlik, sıkıntı, endişe ve bunalım, doğum travmasını çağrıştırır. Siyasal baskının yoğun olarak kendini hissettirdiği toplumda yaşamak, onun için adeta anne rahminden ayrılan bebeğin dünyaya gözlerini açtığı anda yaşadığı nefessiz kalmaya benzer. Bu nefessizliğe, Fikret'in sıkı bir ahlak anlayışına sahip olup siyasi ve sosyal alanda gördüğü yozlaşma ve çürümeye karşı reddeden ve boyun eğmeyen tutumu neden olur. Siyasi otorite ve toplum tarafından onaylanma arzusunun taşınmaması, Lacan'ın "babanın adı" verdiği normların dışında yer almasını ve yalnız kalmasını beraberinde getirir. Yaşadığı zaman ve mekân (İstanbul) ile olan uyumsuzluğu, dünyayı onun için tekinsiz, yersiz ve yurtsuz bir alana çevirir. Fikret, yaşadığı "varoluşsal boşluk (vakum)"dan (Frankl, 2018: 120) hareketle; ilk tamlık, bütünlük, denge ve uyumun olduğu anne rahmine büyük bir özlem duyar ki bunu da düşlerini yansıttığı sanatı/şiiri ve Aşiyân'a çekilmesi ile gösterir. Şiirleri, siyasi otorite ve toplumun genel kabullerini reddettiği ancak kendi benliğini yansıttığı bir alan görünümündedir. Bebeğin önce anne rahminde ve ardından da dünyaya gelip annesinin memesi, yüzü, kucağı ve sesiyle elde ettiği onayı ve memnuniyeti, Fikret de şiirlerinde arzu nesnesine dönüştürdüğü anne rahmini, çeşitli mekânlar ve metaforlar üzerinden anlatmaya çabalar. Şiirlerindeki yalnız ancak kimi zaman da anne arketipini çağrıştıran sevgiliye sahip öznenin, doğaya ve uzak/ütopik yerlere kaçma ve sığınma ihtiyacı, anne rahmine dönüş arzusunun başka bir şey değildir. Nitekim Erich Fromm'un "anne rahmine dönmek yaşamdan kopmak demektir" (1994: 65) sözünden hareketle, Fikret'in şiirlerindeki yalnız öznenin yaşamı algılayış biçimini, anne rahminde yaşayan bir bebeğinki ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu noktada Tevfik Fikret'in birbirinden farklı mizaca sahip iki âşığı söz konusu ettiği "Süha ve Pervin" şiirinde, doğum travmasının neden olduğu eksiklik ve boşluk duygusunu doğada hayal kurmak ve düşlere sığınmakla gidermeye çalışan Süha isimli özne ile karşılaşılır.

Şiir, "hayal-hakikat" epigrafıyla başlayarak kurduğu düşler ile yaşama tutunmaya çalışan Süha ile gerçek yaşamdan memnun olan ve toplumsal normlar ile kişiliğini inşa eden Pervin'in karşılaştırılmasını anlatır. İki sevgili bulutlu bir nisan günü, içinde denize doğru yol çıkan, sakın ve kokulu bir ormanda buluşur. Burada herkes, her taraf ve her şey sessizliğe bürünür. Süha, bir rüzgârın çıkıp sevgilisi Pervin ile kendisini

bulutlara doğru çıkarmasını düşleyerek orman, deniz ve Pervin aracılığıyla bilinç dışında yer edinen ve arzu nesnesi olarak konumlanan anne rahmine göndermede bulunur. Orman ve denizin, içinde olan canlıları kuşatması, beslemesi, sessiz ve sakin yerler oluşu, anne rahmini çağrıştırır. Süha'nın sevgilisi Pervin'le bulutlara uçmayı düşlemesi ise kimsenin araya girmeyeceği ve müdahale edemeyeceği iki kişilik ortak yaşamı sembolize eden anne rahmindeki güven ve huzuru tekrar elde etmek istemesiyle açıklanabilir. Süha, bilinç dışında yer edinen anne rahmine duyduğu istek ve arzuyu, anne arketipinin yansıması olan Pervin ile gerçekleştirmeye çalışır. Jung için doğarken içinde anima adını verdiği bir kadın imgesini taşıyan erkek çocuğun, bu imgeyle ile kez karşılaşma anı, annesiyle görünürlük kazanırken sonraki yıllarda söz konusu imge sevgili ve eşe yansır ki (2009: 32) bu görüşler Süha'da somut bir karşılık bulur. Süha'nın düşlerine ve onay alma anlayışına karşılık, yaşadığı zaman ve mekânla bir sıkıntısı ve endişesi görünmeyen Pervin'in onu "çocuk" olarak görmesi, anne ile çocuk arasındaki bilinç farkına işaret eder. Süha, hayalleri ile çocuğu çağrıştırırken, Pervin o çocuğun yanında ayakları yere basan gerçekçi bir anne gibi konumlanır. Süha'nın, Pervin ile yaprakları dökülmüş ve küçük bir derenin aktığı bir yerde buluştuğunu, ardından ayrıldığını ve tekrar bir mezarın başında buluştuğunu düşlemesi, kendini bu dünyada evsiz hissetmesinden, sıkıntı ve endişeyi üzerinde taşımasından hareketle anne rahmini simgeleyen mezar ile söz konusu duygu hâllerinin üzerinden gelebileceğini sergiler. Mezarı "Benim bekâret-i ruhumdur onda nâ'im olan!/ O nâ'im-i ebedinin sükûn-ı hâbindan" (Fikret, 2010: 13) sözleriyle anlatırken sessizliğe, hareketsizliğe ve uykuya işaret etmesi, anne rahmiyle özdeşlik kurulmasını kaçınılmaz kılar. Mezar, burada anne rahmine özlemi dile getiren ve Lacan'ın "objet petit a" şeklinde tanımladığı küçük ötekiyi yani arzu nesnesi olan anneyi ikame eder. Anne rahmi; kapalı, huzurlu, güvenli ve sessiz bir yer olarak oluşuyla mezar ile özdeşlik kurulmasını sağlar.

"Süha ile Pervin" şiirinde olduğu gibi öznenin sevgilisi ile birlikte doğada bulunduğu "Seninle" isimli şiirinde, orman ve karanlığı anne rahmiyle ilişkilendirmek mümkündür. Özne, sevgilisine iki tarafı ağaçlar ile kaplı karanlık bir yolda hem koşmayı hem de burada dinlenmeyi düşlediğini söyler. Bu yerde, "Süha ile Pervin" şiirinde görülen kalabalığın aksine etrafta hiç kimse yoktur. Orman, karanlık ve sessizlik; öznenin ilhamını harekete geçirerek düş kurmasını beraberinde getirir. Özne, kendisine ilham olan doğadaki söz konusu unsurlardan yola çıkarak "ilelebed" burada kalmayı arzular. Öznenin, sevgili ile birlikte karanlık bir ormanda kalmayı düşlemesi, doğum öncesinde anne ile kurulan sembiyotik yaşamı çağrıştırır. Anne rahminde çocuk, dış dünyanın sıkıntı ve endişesinden uzak olup istediği gibi hareket etmekte; ihtiyaçları karşılanmakta ve "evin" tek sahibi olarak narsisistik bir eğilim sergilemektedir. Şiirin öznesi de karanlıkta beliren "nurlu yola" rağmen, sevgili ile birlikte burada kalmayı tercih etmektedir. Çünkü burası onun için "pür-hayat u huzur"u sağlamaktadır. Oysaki yolun nuruna aldanıp giderlerse yolları "uçuruma" çıkacaktır. Karanlık ormanın içinden nurlu (ışıklı) bir yolun çıkması, doğum anında bebeğin gözlerine gelen ışığa benzetilebilir. Ormandan çıkmak demek, dünyaya gelmek demektir. Özne, bunun mutsuzluğa ve huzursuzluğa neden olduğunu bildiğinden "Fakat niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?/ Yazık değil mi, bütün sâha-i emel böyle!/ Bu yol, bu râh-ı sa'âdet de-âh korkuyorum!/ Müebbeden çıkacak bir harâbe-i kesele" (Fikret, 2010: 137) sözleri ile korkusunu ve endişesini dile getirir.

Dünyanın sıkıntısı ve endişesinin üstesinden düşleyerek gelme yolunun seçildiği “Ömr-i Muhayyel” isimli şiirde, sevgili ile birlikte doğada olarak ilk tamlık ve bütünlüğü temsil eden cennetin doğadaki unsurlar ile ikamesine yer verilir. Öznenin, kendisi ve sevgilisini çiçeklerin, kuşların ve gölün olduğu yerde hayal etmesi; anne rahminden önce mutluluğun, huzurun ve sessizliğin yeri olan ilk eve yani cennete işaret eder. Tüm bunlardan dışıl bir unsur olarak kabul edilen gölün, saflıkla eş değer tutulmasıyla anne rahminin bir göstergesi şeklinde yer aldığını da belirtmek gerekir. Özne, bu yere sadece kendisi ve sevgilisinin yanı sıra şiirinin tanrıçasını (ilham perisini) de koymakla kaybedilen ve eksikliği hep çekilen annenin yerini arzu nesneleri ile doldurmaya çalışır. Bu arzu nesnelerine, yeryüzünden/topraktan uzaklaşıp gökyüzüne uçmayı düşlemesini de ekler. Öznenin yeryüzünden gökyüzüne gitme arzusunu, anne rahminde olduğu gibi herkesin kolayca gidemeyeceği, kirletemeyeceği ve saflığı bozamayacağı bir yer olmasıyla ilişkilendirilebilir. Yeryüzünde yitirilen tamlık ve bütünlük hissine ancak gökyüzünde kavuşulabilecektir. Yeryüzü sıkıntı, endişe ve bunalımıyla görünürken gökyüzü, huzur ve sakinliğin yeri olarak belirir: “Her sahn-ı hakikatden uzak, herkese meçhul;/ Bir savfet-i ma’sûmenin âgûş-ı terinde,/ Bir leyle-i aşkın müteennî seherinde/ Yalnız ikimiz sayd-ı hayalât ile meşgul” (Fikret, 2010: 143) dizelerinde masum bir taze kucak tamlamasıyla ve sadece iki kişilik bir yaşam alanıyla anne-çocuk arasındaki bağa gönderme yapılır. Burada yeryüzüne karşı gökyüzüne sığınılması ise anne rahminin ilk temsili olan cennetteki yaşamın bilinç dışında yer etmesini gösterir. Sufilere göre, insanın ilk mekânı, ilk evi ve ilk vatani cennettir. Orada her şey denge, bütünlük ve tamlık üzerine kurulmuştur. Sınırsız nimetler, sütten ve baldan akan nehirler, göz kamaştırıcı bahçeler bulunmaktadır. Orası; sessiz, dingin ve huzurlu bir yer oluşuyla daimi haz alınan bir mekân görünümündedir. Şiirde de doğumla dünyaya düşen ya da fırlatılan özne, dünyada bulamadığı mutluluk ve huzuru gökyüzünde aramayı düşler. Sevgiliyle gökyüzünde uçmaya hazırlanırken, hayaller ile kurduğu nağme dolu şiiri ile sevgilinin şiirsel sesi arasında denge ve uyumun olmasına dikkat eder. Bu denge, çocuğun dünyaya geldikten sonra baktığı her yüz ve duyduğu her seste, kendini bulmasını ve onaylanmasını çağırır. Çocuk için her onaylanma durumu; doğum travmasını atlatma, hafifletme ve sonrasında da baş etme yolu olarak kendini gösterir. Öznenin “Âh istiyorum, göklere âmâde-i pervâz/ Bir lâne-i âvârede bir ömr-i hayâlî” sözlerinde ise kendisinin ve sevgilinin konacağı “boş bir yuva”yı arzu etmesi, bilinç dışında yer edinen eksikliği ve boşluğu sevgili ile tamamlamaya çalışmasından kaynaklanır. Özne, sınırsız düşleriyle göğe kadar yükselse de güven ve korunağın temsili mekânı olan yuvaya sığınmayı bile burada göz ardı edemez.

“Ömr-i Muhayyel” şiirinde olduğu gibi, var olan zaman ve mekânın dışına düşler ile çıkılan ve anne rahmine dönüşü benzer imgeler ile anlatan diğer bir şiir “Ne İsterim” başlığını taşımaktadır. Özne; var olan zaman ve mekânın ağırlığından ya da doğumla birlikte gelen eksiklik ve boşluk duygusundan kurtulmak için şu an neyi düşlediğini dile getirip bilinç dışındakileri aslında açığa çıkarır. Bachelard için gündüz düşleri olarak yorumlanan sanatçının eserleri, ortaya koydukları imgelerden ve çocukluk anılarından hareketle anima (dışıl) özelliği taşırlar. Düşlemek için yalnız kalmak, durmak ve gevşemek gerekir ki tüm bunlar sanatçının ilhamını “dölleyerek” yeni bir söyleyişi beraberinde getirir (2012: 23). Sanatçının; eserini inşa ederken sergilediği yalnızlık, hareketsizlik ve rahatlık hâli, anne rahminde alınan hazzın açığa çıkmasına işaret eder. Şiirde de özne, yanında ağaç bulunan mai bir gölü düşlemesiyle

ağaç ve göl gibi ikame nesneler üzerinden anne rahmine göndermede bulunur. Ağacın meyve vermek, gölün de içinde bulunan canları beslemek gibi özellikleri, anne rahmini çağrıştırır. Nitekim Bachelard, sakın bir gölün, üzerine yansıyan tüm nesneleri ayna gibi yansıtmasıyla göz işlevinde bulunduğunu ileri sürerken (2006: 38), bu gözün de ayna döneminde arzu nesnesi olan annenin gözüyle eşdeğer olduğunu duyumsatır. “[Göl] kendini ilk kez annesinin gözündeki gören insan yavrusunun ilksel mutluluk imgesini, bakanla aynalayanın ilksel birliğini hatırlatır” (Gürbilek, 2007: 106). Ayna döneminin ilk aşamasında çocuk, tüm dünyayı annesinin gözünden görmeye çalışır. Ben’i henüz oluşmadığı için anne ile tam bir bütünlük ve uyum hâlinindedir. Annenin yüzü ve gözü, “doğum dehşetiyle” (Voloşinov, 2016: 79) dünyaya gelen çocuğun tedirginliğini, sıkıntısını ve endişesini atmasına yardımcı olan onaylanma yeri gibidir. Aynı zamanda Bachelard, suyun saflığı ve besleyiciliğinin yanı sıra beşik gibi sallanması ve uyutmasıyla da dişil bir unsur olduğunu ileri sürer (2006: 148). Bu noktada, durgun, sakın ve dingin bir gölü, çocuğun anne rahmindeyken içinde yüzdüğü amniyon sıvısıyla eşleştirmek mümkündür. Amniyon sıvısı, çocuğun anne rahminde tutunmasını ve fizyolojik olarak gelişmesini yardım ederek göl gibi kuşatıcı ve besleyici bir özellik sergiler.

Şiirde özne, muhayyel mekân olan gölün yanı başında duran ağacın sinesine (göğsüne) saf ayın parıltısının yansıdığından, gündüz ise periler ile koşan çiçeklerden, çimenlerde oynayan ruhlardan, baharın renkli ve neşeli nağmesinden, rüzgârların kokulu sohbetinden söz ederek uyumun ve dengenin yeri olan cennete ve onun ardılı anne rahmine çağrışımında bulunur. Diğer ütöpik ve kaçış şiirlerinde görülen cennet ve anne rahmini anımsatan mekânlara sevgiliyi dâhil eden özneye karşılık bu şiirde, özne tek başına bu güzelliklerin tadını çıkarır. Ancak, “Ömr-i Muhayyel” şiirinde olduğu gibi burada da güzellikler ya da hayaller sıralanırken “Bunların ortasında bir lâne” (Fikret, 2010: 193) dizesiyle Otto Rank’ın anne bedeni ile eşleştirdiği yuvanın toparlayıcılığı ve kuşatıcılığı üzerinde durulur (2001: 85). Bu yuvada, korkusuz bir kuş gibi hayat yaşamaktan söz ederek yuvanın tekinsiz bir yaşamda insana güvenilir bir sığınak oluşunu öne çıkarır. Özne, ilk bölümde doğadaki güzellikler ile muhayyel yeri göz önüne sererken, bu bölümde insanı rahatlatan psikolojik unsurlara değinerek tekinsiz bir dünyaya karşı anne rahminin psikolojik rahatlık veren özelliğine değinir. Burada dünya ile bağlar koparılmış, hakikatten uzaklaşmış, gayesiz, sehersiz, uykusuz gençlik lezzetinde rahat ruh saatleri kendini göstermiştir. Sıkıntı ve endişeyle karşılık gelen “duman” görünse de duman yerini Jung’un anne arketipinin yansıması şeklinde gördüğü “mavi göğ” (2009: 22) bırakmakla gök üzerinden arzu nesnesi ikame edilir.

Anne karnındaki ilk tamlık ve bütünlüğü köydeki bir kulübe/ev üzerinden düşleyerek ikame etmeye çalışan bir diğer şiir “Bir Ân-ı Huzûr” başlığını taşımaktadır. Daha önceki ütöpik şiirlerde ağaç, göl ve gökyüzü gibi doğaya ait unsurlardan hareket edilirken burada muhayyel bir köydeki kulübe/ev ile “huzur”un sağlandığı dile getirilerek huzur ve hazzın mekânı anne rahmine göndermede bulunulur. Özne “Seyr eyliyorum çeşm-i hayâlimle uzaktan/ Bir külbe-i mes’ud” (Fikret, 2010: 195) diyerek mutlu bir kulübeyi, hayalin gözündeki serettiğini ortaya koyar ki bu da ayna evresinde bebeğin doğduktan sonra kendini annesinin gözündeki görmesiyle bağlantı kurar. Bu dönemde bebek, doğum travmasını atlatmaktan için anneyi kendi bedeni gibi algılayarak anne rahminde sağlanan tamlığın ve bütünlüğün yeniden ihtiyacı içinde olur. Mesut bir kulübenin hayal edilmesi ile doğumla birlikte yitirilen anne rahmine

duyulan özlem açığa çıkarılır. Aynı zamanda mesut bir kulübe, doğmakla bu dünyaya "fırlatılan", "yersiz-yurtsuz kalan" bebeğin kendini evinde/anne rahminde hissetmesine işaret eder. Anne rahmi ile mesut kulübe arasında; huzur, haz, kuşatıcı ve koruyucu gibi özellikler arasında benzerlik kurmak mümkündür. Özne, kulübeden çıkan ince bir dumanın çıktığını dile getirerek evde yaşamın sürdüğünü, ocağın tütmesiyle ilişkilendirir. Kulübenin bulunduğu bu köyün önemli özelliği ise sessiz olması ve bu sessizliğin de her yerde "hem-ârâmiş-i cennet"i anımsatmasıdır. Tüm bu sessizlik, huzur ve herkesten uzaklık, cennetin ikame mekânı olan anne rahminin de özelliklerini yansıtır. Özne, bu köyde yaşamayı hayal etmeye devam ederek aldığı hazzı ortaya koyar. Köyün seçilmesini, şehre uzak olup da doğanın, sessizliğin ve huzurun hâkim mekânı olmasıyla yorumlamak mümkündür. Hayalinde kurduğu beyaz sis, yaşamın karanlığını değiştirecek bir unsur olarak yer almaktadır. Yaşamın karanlık bir gece olarak algılanması ise öznenin gerçek dünyaya adım atmasıyla birlikte karşılaştığı yabancılaşma ve tekinsizlik ile hissine kapılma ile yorumlanabilir.

"Bir Ân-ı Huzûr" şiirinde olduğu gibi huzur ve mutluluğun kaynağı olarak anne rahmini çağrıştıran köyün seçildiği diğer bir şiir ise "Yeşil Yurt" başlığını taşımaktadır. Şiir başlığından da anlaşılacağı üzere, öncelikle yeşil sıfatı ile ilk tamlik ve bütünlüğün mekânı olan cennete gönderme yapmaktır. Cennet; bahçesi, sınırsız nimeti, akan suyu, sessizliği, huzuru, mutluluğu ve dinginliği (Arslan, 2024: 78) ile anne rahminden önce insanın asıl vatani, yurdu ve yuvası olarak bilinç dışında yerini alır. Bilinç dışı da yaşamın gerçekleri ile uyum sağlamayan insanın rüyaları ya da kurduğu düşler aracılığıyla ortaya çıkar. Bilinç dışında; insanın endişeye kapıldığı, bunaldığı ve sıkıldığı anlarda, bulunduğu yerden uzak yerlere kaçmayı, yalnızlığı ve sessizliği arzulaması ile doğum öncesi yaşamı sergileyen anne rahmine ait unsurlar kendini gösterir. Nitekim şiirde de baharın geldiği ve yeşilliğiyle saadetin görüldüğü köyün "gülümseyen bir ovada" yer alması, uyku sessizliğine bürünmesi ve ufak bir çayın geçmesi ile anne rahmi çağrıştırlır. Gülümseyen ova ile rahmin huzur ve mutluluğu, uyku sessizliği ile dinginliği, ufak çay ile bebeğin yüzdüğü amniyon sıvısı öne çıkarılır: "Uzak yakın bütün âfâka neşr eder safvet/ Tabiatın samîmî tevekkül-i sâfı/ Şu yanda bir meşe -dalgın, vakur, pür-şefkat-/ Kucaklıyor gibidir kollarıyla etrâfı" (Fikret, 2010: 197) dizelerinde doğanın saflığı öne çıkarılırken, meşenin ise pür-şefkat ve kollarıyla etrafı kucaklaması gibi özelliklerinin arzu nesnesi olan anneyi anımsattığı görülür. Öznenin, doğada baktığı her unsuru saflık, temizlik ve sessizlik gibi anneye ait unsurlar ile dile getirmesini ayna evresinde bebeğin anne yüzünde gördüğü huzur ve mutluluk ile ilişkilendirmek mümkündür. Özne için köy/doğa, bebeğin anne yüzünde gördüğü "onaylanma" yeri gibidir. Bebek, doğumla birlikte yaşadığı yabancılaşmanın üstesinden etrafındaki varlıkların kendisine karşı gösterdiği sevgi ve şefkate tutunarak gelir. Sevgi ve şefkat ile dünyanın tekinsiz bir yer olmaktan çıktığına, tıpkı anne rahmi gibi bildik ve tanıdık bir yer olmasına tanık olur. Bu bağlamda özne, burada/köyde her gece durduğunu söyleyerek dışarıya olan "karanlık dünyaya" karşı içeri ve dışarının farkına dikkat çeker.

Anne ile çocuk arasındaki ilişkinin mavi bir deniz üzerinden ele alındığı "Mai Deniz" şiirinde, ayna evresine gönderme olduğu gibi mavi deniz ile de anne rahmine dönüş arzusu yansıtılır. Özne, mavi bir denizin akşamki değişim ve heyecanına karşı şu an saf ve durgun, bir çocuğun ruhu kadar unutkan ve bir çocuğun ruhu kadar da aydınlık ve lekesiz olduğunu dile getirerek deniz-anne-çocuk ilişkisini kurar: "Sâf u râkid. Hani akşamki tagayyür, heyecân?/ Bir çocuk ruhu kadar pür-nisyan/ Bir çocuk ruhu

kadar şimdi münevver, lekesiz/ Uyuyor mâî deniz" (Fikret, 2010: 204) dizelerinde denize bakıp saflık ile çocuk arasında ilişki kurarak anne rahmine gönderme yapar. Denizin anne ile ilişkilendirilmesinde ise içinde bulunan canlıyı/canlıları beslemesi, koruması ve güvenli bir ortam hazırlamasının etkisi söz konusudur. Aynı zamanda canlıları besleyen deniz suyu ile anne rahmindeki amniyon sıvısının yaşamın kaynağı noktasında benzerlik taşıdığı görülür. Bachelard'a göre, genelde su özelde ise deniz suyu aslında insanın bilinçdışında yer edinen süte bir göndermedir: "Deniz annedir, su mucizevi bir süttür; toprak kendi döl yataklarında ılık ve verimli bir gıda hazırlar; kıyılarda, bütün yaratıklara birtakım yağlı atomlar verecek olan göğüsler şişer. İyimserlik bir bolluktur (2006: 135)" diyerek denizi; canlıları besleyen/emziren anneye benzetir. Bu noktada denize bakmak anne yüzü ile birleşmek ve ondan onay almak, denize girmek ise anne memesinden süt içmekle ilişkilendirilebilir. Deniz, doğum travması yaşayan ve ayrılık endişesi taşıyan özne için bir kaçış yeri ve yitik cenneti tekrar kavuşma alanı olarak görülür. "Ana rahminden, o güvenli ve rahat sığınaktan kopuşla başlayan bu ayrılık, çocuğun anneye birleşmesinin verdiği güveni zamanla diğer nesnelerle birleşerek aramasıyla devam edecektir. Bir olmak arzusu, her ne kadar çocuğa zamanla ulaşılmaz gelse de Freud'un gücünü işaret ettiği bilinçdışında bir yerlerde yatan bu istek, sürekli kendini gösterecektir. Çocuk, yetişkinlik yıllarında dahi bir olmak arzusuyla nesne arayışları içinde olacak, kendini en çok güvende hissettiği zamanlarda o ilk birleşme anının uzantısı olan nesnelerle beraberliğin hazzını alacaktır. Pek çok çocuk, anneden ayrışma dönemlerinde bir battaniye, bir yastık veya bir oyuncakla yoğun bir bağımlılık ilişkisi geliştirir. Bu geçiş nesneleri, bir anlamda annenin yerini ikame eder" (Sayar, 2022: 95).

Özne bu dünyada yaşadıkça sıkıntı, endişe ve hüzünden kurtulamayacağını ancak denizin/annenin "mahmur saf" yüzünü seyretmekle ayna evresinde olduğu gibi tamlığı ve bütünlüğü yakalamak ister. Bu durumda içinde yaşanan gerçek dünya ile ilk vatan, ilk yurt ve ilk yuva olan anne rahmi ve onun temsili olan deniz birbirinin karşısında yer alır. Özne bu dünyada yaşarken karanlığa bulaştığını "âlûde-i zulmet" ile ifade ederken annesini/denizi ise "rûh-ı masûm" olarak görür. "Âlûde-i zulmet", "kederli" ve "aciz" hâlinde anneye/denize bakarak teselli bulur. Denize bakarak "teselli" bulma ya da "aldanma" hâli, ayna evresi dönemindeki bebeğin annesinin yüzüne bakarak çevreyle uyum sağlamasına benzetilebilir. Önce annenin memesi ve sonrasında yüzüyle ile bütünlük ve tamlık hissi oluşturulmaya çalışılır. Deniz, kayıp arzu nesnesinin ikamesi olarak yer alır: "Denize dönmek, anneye dönmek hatta ölmek demektir" (Cirlot, 2001: 281). Nitekim denizin öznedeki "elem-i kalbe" dokunması ve ağlar sanılması, bebek ile anne arasında kurulan bağın devam etmesi olarak yorumlanabilir. Özne, şiiirde doğum öncesi ve sonrasının ya da anne ve onun dışında olan varlıkların birbirinden farklı dünyalara karşılık geldiğini renklerden de dile getirir. Anneye özdeşleşen deniz, mavi rengiyle huzurun, mutluluğun, özgürlüğün ve sonsuzluğun mekânı olur. Buna karşılık anne rahminden ayrılan özne ise kendisini karanlığa bulaşmış bir bakış olarak tanımlamakla yaşanan anın ve mekânın tekinsizliğine vurgu yapar. Bu şekilde mavi ve karanlık renkleri ile içerenin ve dışarının diyalektiği ortaya konur.

Dünyaya gelmek ve inancını kaybetmekle kendini boşluk ve karanlıkta hisseden öznenin endişeli, sıkıntılı, umutsuz hâlinin anlatıldığı "İnanmak İhtiyâcı" şiirinde ise inancı anne rahmindeki güven, inançsızlığı da doğum travmasıyla ilişkilendirmek

mümkündür. Şiirde bir inanca sahip olmak ihtiyacı, insanın yaşadığı yeri daha bildik, tanıdık ve güvenli şekilde algılamasını sağlamakla aslında anne rahmindeki güven ve huzura işaret eder. Anne rahminde bebek; korku, kaygı ve endişeden uzak bir yaşam sürerek mutlak bir huzur ve mutluluğu elde eder. İnsan da bebeğin sahip olduğu bu yaşamın hissettirdiği hazzı, varlığına inandığı ve güvendiği bir “kudret” ve “bir değer” ile ikame etmeye çalışır. İnanç, doğumla birlikte “dünyaya fırlatılan” insanın yersiz ve yurtsuzluğunu aşma biçimi, kaybedilen arzu nesnesine tekrar kavuşma düşüncesi olarak görülebilir. Nitekim Sufilere göre, Bezm-i Elest meclisinde bir yaratıcı ile sağlanan ilk tamlık ve bütünlük hâli, anne rahminde ikinci kez sağlanmış, doğumla birlikte dünyaya gelen insanın inanma duygusunun oluşmasıyla yeniden tamlık ve bütünlük elde edilmiştir: “Doğum travmasının dini oluşumlardaki tezahürünü de ele alan Rank, ilksel nesne olarak anne yerine Tanrı’nın konumlandırıldığını ve hatta Hristiyanlıkta Tanrı’nın rahimle birlikte tasavvur edildiğini belirtir. Bu nedenle din veya kültürlerdeki çeşitli pratikleri ve dinsel edimleri, anneye-ilksel varlığa dönüş olarak yorumlar” (Deniz, 2020: 21-22).

Şiirde öznenin hem bilincinde hem de bilinç dışında inanma duygusunun oluşturduğu güven ve huzur vardır, ancak şu an inandığı değerlerin yok olmasıyla düştüğü boşluğa yer verilir: “Bütün boşluk: Zemîn boş, âsûmân boş, kalb ü vicdan boş/ Tutunmak isterim, bir nokta yok pîş-i hasârımda/ Bütün boşluk: Döner bir hîcî-i mûhiş civarımda” (Fikret, 2010: 219) dizelerinde öznenin bir nokta bile olsa tutunacağından, buna karşılık her yeri “vahşi bir hiçliğin” doldurduğundan söz edilir. Öznenin, inanmak isteyip de inançsızlığa doğru yuvarlandığı bu ruh hâli, doğumla birlikte dünyaya gönderilen bebeğin ilk aylarında etrafında tanıdık bir yüz ya da nesne arayıp da görememesinin oluşturduğu onaylanmama durumunu çağrıştırır. Bebek, anne rahminin güvenli, huzurlu ve dengeli yaşamını doğduktan sonra önce annenin, sonrasında da aile bireylerin yüzünde aramaya çalışır. Çevresinde gördüğü her güvenli ve huzurlu yüz; onun dünyaya alışmasına, yabancılığı ve yalnızlığını atmasına yardım eder. Büyüdükçe bir yaratıcıya, bir kudrete ya da bir değere inanması da mistik varoluşçu düşünürlerin dile getirdiği gibi dünyada sağlam bir zeminde yürütmesine katkıda bulunur (Tek, 2016: 190), savrulup yok olmasının önüne geçer, anneye kurulan bağın “ruhânî” olarak devam etmesine olanak tanır: “Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre/ İnanmak... İşte bir âgûş-ı ruhânî o gurbette” (Fikret, 2010: 219) dizelerinde anneye kurulan bağın yitmesinde yaşanan yalnızlığın, inancın kaybıyla da yaşandığına vurgu yapılır. Tüm bağlarını ve inancını yitiren ve yalnız kalan insan için dünya, “gurbet-i kabre” dönüşür. Kabirde/mezarda insan nasıl yalnız ve kimsesiz ise dünyada da inandığı değerleri yitiren insan yalnız ve kimsesizdir. Kabir/mezar burada anne rahmini çağrıştıran güvenli bir yer olarak değil insanın yaşadığı hiçlik, yokluk, belirsizlik ve anlamsızlık duygularını içine alan bir yere işaret eder. Ancak insanı bu “gurbet-i kabir”den kurtaracak ve ona “âgûş-ı ruhânî” olacak şey ise inanmaktır. Burada inanmanın anne kucağı gibi insana güven ve huzur vereceğinin altı çizilirken inançsızlığın da Tanrı ve anne gibi varlıklar ile kurulan bağın kopması şeklinde görüldüğü sezdirilir.

Şiirin birinci bölümünde inançsızlığın oluşturduğu umutsuzluk ve endişe hâli, boşluk hissine yol açarken ikinci kısımda ise karanlığa neden olmaktadır. Burada öznenin anne rahmi gibi gördüğü inancın yok olmasıyla birlikte tüm yaşamın onun gözünde karanlığa bürünmesi ile karşılaşılır: “Karanlık: Her taraf her şey karanlık, bir

hâzin yelda! / Karanlık: Fehm ü dâniş, akl ü istihrac hep muzlim" (Fikret, 2010: 219) dizelerinde idrak, irfan, aklı ve anlam değerini kaybetmekle dünyayı karanlığa çevirmektedir. Öznenin söz konusu kavramların değerini yitirmesiyle kendini bulduğu karanlık dünyayı, bebeğin anne rahminden ayrılması sırasında yaşadığı endişeli ve sıkıntılı hâle benzetmek mümkündür. Bebek, doğumla birlikte güvenle ve huzurla yaşadığı rahimden ayrılıp ciğerlerine dolan hava, gözüne yansıyan ışık, dışardan gelen ses ve bedenindeki ısı kaybının neden olduğu fiziksel bir acıyla tekensiz ortamda bulur kendini. Özne de daha önce inandığı ancak şimdi değerini yitirdiğini düşündüğü söz konusu kavramların ben'i ve toplumsal yaşamdan çekilmesinin oluşturduğu sıkıntı ve umutsuzluğu "karanlık" metaforu üzerinden anlatır: "Bu vehm-âlûd bir zulmet ki benzer zulmet-i kabre" dizesinde karanlığı, kabirdeki/mezardaki karanlıkla ilişkilendirerek doğum travmasını ortaya koyar. Bu travmayı atlatmanın yolunun ise "İnanmak... İşte bir şeh-râh-ı nûrânî o zulmette" (Fikret, 2010: 220) dizesinde olduğu inanmaktan geçtiğini vurgular. İnanmak nasıl ki endişe ve sıkıntı ile karşılaşan özneye nurani bir kucak açmışsa, burada da karanlığı ışığa çeviren "nurlu bir yol"a dönüşür, anne rahminde sağlanan güven ve huzurun ikame duygusu olarak yerini alır. Nurlu yol aynı zamanda bebeğin doğduktan sonra annesinin yüzündeki gördüğü beyazlığı ve güveni de anımsatır. Öznenin, etrafını gözlemledikçe değerlerin içinin boşaltıldığına tanık olması ben'ine dönmesini ve inanç dünyasını sorgulamasını beraberinde getirir. Bu durum, bebeğin ilk aylarında aynaya bakıp da anneden farklı olduğunu ve kendi bedenini fark etmesiyle yaşadığı yalnızlığı ve yabancılaşmayı çağrıştırır.

Sonuç

İlk kez Freud'un ortaya attığı ve sonrasında Jung, Ferenczi, Lacan ve Otto Rank gibi psikanalistlerin geliştirdiği doğum travması, insanın bilinç dışının anne rahminde ve doğumla birlikte oluştuğuna işaret eder. Anne rahminde sağlanan huzur, güven ve dengenin doğum anında kaybolduğu ve insandaki endişe, sıkıntı, korku ve umutsuzluğun kaynağını da doğuma bağlayan bir anlayıştır. Bu noktada psikanalistler, düşlemeye dayanan sanat ile sanatçıların doğum travmasının üstesinden gelmek için çabaladıklarını ileri sürerler. Yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal normları ile uzlaşmayan Tevfik Fikret'in de gündelik yaşamında ve eserlerinde doğum travmasının izini sürmek mümkün görünmektedir. Fikret'in kendi eliyle çizimini yaptığı, her detayını düşündüğü ve Aşyan adını verdiği evi, yersizlik-yurtsuzluk düşüncesini yok ederek anne rahmi gibi kendini güvende hissettiği bir mekâna işaret eder. Fikret şiirlerinde de anne rahmine dönüşü; cenneti çağrıştıran doğa ve cenneti çağrıştıran ütöpik yerler üzerinden kurgular. Ormanın sessiz, sakin ve kuşatıcı bir mekân olması; göl ve denizin ise anne rahminde bebeğin içinde yaşadığı amniyon sıvısını çağrıştırmaları, tüm canlıları beslemesi ve koruması gibi özellikleri anne rahmiyle ilişkilendirmeyi gerekli kılar. Şiirlerinde öznenin doğaya ve ütöpik yerlere kaçışında kimi kez yalnız kimi kez de bir kadının/sevgilinin eşlik etmesi, anne rahminde sağlanan sembiyotik yani ortak yaşamın tekrar hatırlanmasını ve ikame nesnesinin kadın/sevgili ile kurulmasını gösterir. Doğaya ait deniz, göl, ağaç ve gökyüzü gibi unsurların dışında karanlık, uyku, ölüm, mezar ve inanç gibi unsurların da anne rahmindeki güven ve huzuru yansıttığı, ilk tamlık ve bütünlüğü elde etmek istediği çıkarımında bulunulabilir.

Kaynakça

- Arslan, N. Ö. (2024). Cennet Tasvirinin Mesnevilerdeki İşret Meclislerine Yansıması: Heves-Nâme Örneği. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar, s. 76-94.
- Ayvazoglu, B. (2020). *Fikret: Kendi Cevvım, Kendi Eflâkimde Kendim Tâirim*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bachelard, G. (2012). *Düşlemenin Poetikası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cirlot, J.E. (2001). *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge.
- Deniz, F. (2020). *Modern ve sufi psikolojide doğum travması: ilksel birlik ve ayrılık* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 621279)
- Ertaylan, İ.H. (1963). *Tevfik Fikret: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. İstanbul: Özyurt Basımevi.
- Ferenczi, S. (2013). *Psikanaliz Açısından Cinsel Yaşamın Kökenleri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ferenczi, S. (2014). *Yetişkindeki Çocuk*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2018). *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Freud, S. (1977). *Endişe*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu II*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Gürbilek, N. (2007). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jentsch, E. (2019). *Tekinsizliğin Psikolojisi Üzerine: Sigmund Freud-Tekinsizlik Üzerine*. İstanbul: Laputa Kitap.
- Jung, C. G. (2009). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin Diyalektiği: Hegel, Sartre ve Lacan*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Kaplan, M. (1995). *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, V. (2004). *İlhan Berk'in şiirlerinde anneye dönüş arzusu* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 145701)
- Rank, O. (2001). *Doğum Travması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Savaş, Ö. (2022). "Object Petit A Teorisine Göre Mehlika Sultan". *Akademik Hassasiyetler*, Cilt/ Volume: 9, S.18, ss:287-305.
- Sayar, K. (2022). *Terapi: Kültürel Bir Eleştiri*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Teber, S. (2002). *Aşiyandaki Kâhin: Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Tek, Z. (2016). Soren Kierkegaard'ın Umutsuzluk Kavramı Açısından Tevfik Fikret'in İnanmak İhtiyacı Adlı Şiirini Okuma Denemesi. (Cem Can-Abdurrahman

Kilimci (Ed.), *Sosyal ve Beşerî Bilimlere Küresel Yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tevfik Fikret (2010). *Rübâb-ı Şikeste*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tura, S. M (2012). *Freuddan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat Kitap.

Voloşinov, V. N. (2016). *Freudculuk: Eleştirel Bir Taslak*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.